

MEGJEGYZÉSEK EGY KISEBBSÉGI VITÁHOZ

EZ ÉV TAVASZÁN egy könyv alkalmából közéletünk legreprezentánsabb politikusai között vita támadt a „Pester Lloyd“ hasábjain a nemzetiségi vagy mondjuk, kisebbségi kérdés felett. A vita alatt a könyv maga, amely zurnalisztikai, rapszodikus módon tárgyal háborús felelősséget, háborúelőtti magyar nemzetiségi és háborúutáni utódállambeli kisebbségi politikát, revíziós kül- és belpolitikát, teljesen elveszett, s a vita részben a köré a kérdés-komplexum köré csoportosult, hogy vajjon jó vagy rossz volt-e a háborúelőtti magyar nemzetiségi politika, s ha rossz volt, szabad-e, hogy azt beismerjük?

A könyv szerint a háborúelőtti nemzetiségi politika elhibázott volt, mert hűtlenek lettünk Kossuth és Eötvös József liberális alapelveihez s a magyar állam arra törekedett, hogy a nemzeti kisebbségeket fajilag és nyelvileg a magyarságba olvassza. Viszont — ha jól összegezem — a szembenálló felfogás szerint a magyar nemzetiségi politikát nem érheti kifogás, mert megfelelt az idők viszonyainak és politikai koncepcióinak és számot vetett a nemzetiségeknek a magyar nemzeti állam egységét veszélyeztető követeléseivel, az állam területi integritásának megbontására irányuló törekvéseivel.

A kérdéssel való foglalkozást megnehezíti az, hogy a „Pester Lloyd“ könyvismertetésére válaszoló első cikk első soraiban kimondja, hogy annak bevallása, hogy a háborúelőtti magyar nemzetiségi politika elhibázott lett volna, helytelen, bűn: a múltra nézve beismerése a trianoni szerződés alapján történt területi felosztás jogosságának; a jövőt illetően, kisebbségi politikánk céljainak elárulása, kártyáink kiterítése pedig egyenlő ellenségeink szándékának előmozdításával, a revíziós törekvések akadályozásával. Mondhatjuk: hazaárulás.

Erre a, minden múlt történeteire vonatkozólag objektív kritikát lehetetlenné tevő szigorú felfogásra a „Pester Lloyd“ megjegyezte, hogy itt nézet áll szemben nézettel, — talán még inkább hangulat hangulattal, — de nekem úgy tetszik, hogy ha mi nemzetiségi politikánk történetének és jelenének bírálatát s hívesebb és objektívebb légkörből eredő ismeretét akarjuk elérni, akkor jobb, ha a forró, de kritikátlan honszeretetből eredő axióma helyett, hogy „right or wrong, my country“, minden politikát jobban szolgáló azt a másik angol irányelvet követjük: „honesty is the best policy“. Sőt jobb ez jelenlegi, trianoni helyzetünk szempontjából is.

Hogy miért jobb, az talán keresztül fog látszani az alábbi sorokon.

A NEMZETISÉGI POLITIKA MEGFIGYELÉSÉNÉL zavart és félreértést okoz az a körülmény, hogy benne sokszor két törekvés jelentkezik egyszerre: a nemzeti lényeg és kulturális érvényesülés védelme irredenta törekvésekkel fonódik össze.

Annak, amit mi nemzetiégi törekvésnek hívunk, célja az államban a többségi nemzet mellett élő faji kisebbségek nyelvi, vallási, kulturális mivoltának és fejlődésének védelme a meglévő állami kereteken belül.

A kisebbséghez csaknem lényegénél fogva tapad az elnyomottság, az inferioritás érzése. Nyomja a túlerő, a többség száma, esetleg a magasabb kultúra, a hódító gögje, lenézése, a „colour bar“, ami Amerikában a bőr színének, Európában a faji ellentétnek a gyűlölködését jelenti.

Az inferioritás ez érzésének reakciója a szabadulási vágy az elnyomottságból, a „nemzeti öntudatra való ébredés“, az érvényesülhetés után való törekvés: előbb az állam keretein belül a többségi néppel való jogegyenlőség, nyelvi, politikai egyenjogúság, kultúrautómia követelése; azután az állam határain túl a fájilag hozzátartozó nemzettel való kulturális összeköttetés lehetősége, a nemzetiégi anyanemzet szellemi közösségébe való belépése.

A törekvések e sorozatával szemben áll a nemzeti többség és állama, egy fikció: az egységes és oszthatatlan, az „une et indivisible“ nemzeti állam.

E kettőnek, az egységes nemzeti állam koncepciójának és a kisebbség kulturális érvényesülésének összeegyeztetése a „nemzetiégi politika“ dolga; az állam belpolitikájának kérdése, amelyet állami törvényhozás és állami kormányzat kell hogy megoldjon és intézzen mint belügyet s amelyet csak az európai államoknak a kérdéssel szemben tanúsított meg nem értése és tehetetlensége tett nemzetközi kérdéssé, berlini szerződések és népszövetségek kérdésévé.

A nemzetiégi kérdés e belpolitikai jellege mellett van, vagy ha nem is mindig, de lehet annak egy másik oldala is. A kisebbségi kultúra és védelem problémája teljesen és örökre akkor szűnik meg, ha egy kisebbség a fajüag azonos többségi nemzettel összeolvad, ha eltűnik a politikai határ s a kisebbség többséggé, a többség részévé válik. Ez az irredentizmus: a nemzetiégi és kisebbségi politika egy mozzanata. Eredete és fejlődése persze különböző és sokféle ágazik: itt nemzeti egységet, ott imperiahsztikus aspirációkat szolgál. De eszköz, amely tökéletesen oldja meg a kisebbségi helyzet mizériáját legalább ott, ahol nem elmosódott az etnográfiai határ. A múltban szembenállt vele az egységes államok területi integritása; ma a nemzetközi szerződések sérthetlensége. A múlt irredentizmusát ma udvarképesen határrevízióknak hívják. De hívják akárhogyan, államok területi viszonyáról van szó, ami csak államok közötti — békés vagy háborús — események folytán oldódhatnak meg; nemzetközi, külpolitikai kérdés.

Ezek a múlt század uralkodó eszméjének, a nemzetiégi törekvéseknek és a huszadik század kisebbségi kérdésének egymásba fonódó fázisai: nemzeti öntudatra ébredés — nemzeti egyenjogúság — területi vagy kultúrautómia — a többségi nemzettel való kultürközösség — politikai önrendelkezési jog.

Így nő ki a nyelvi követelések és jó községi igazgatás szerény belpolitikájából az államhatárokat széttrő irredentizmus.

TERMÉSZETESEN A NEMZETISÉGI KÉRDÉSEK nem fejlődtek mindig ilyen séma egyenes vonalában és végső konzekvenciájáig. A világ kisebbségei különböző földrajzi és politikai helyzetben voltak és vannak, különböző történeti fejlődés eredményei és különböző kultúmvívón állanak s a velük szemben álló erőknek is hely és kor szerint több vagy kevesebb a jogosultsága és erkölcsi jelentősége. Az állami szuverénitás koncepciója folyton fluktuál s az államhatárok jelentősége is más lesz Páneurópában, mint volt az elmúlt századokban. E sok mindenféle kölcsönhatás alapján különbözőképpen osztályozhatók a kisebbségek s történeti fejlődésük szempontjából kétségtelenül megfelelő gróf Teleki Pál osztályozása, aki a „Pester Lloyd“ hasábjain tradicionális, önként kisebbségi sorsot vállalt és kényszer útján azzá lett kisebbségeket különböztetett meg.

De amennyire igaz ez történeti, egy „retrospektív nemzetiségi politika“ szempontjából, éppen olyan nehéz ennek a múlt nemzetiségi politikájának igazolása vagy egy jövőbeli kisebbségi politika irányelve szempontjából hasznát venni.

A kisebbség nem elmélkedik — az államhatalom sem.

A nemzetiségek, a kisebbségek joga vagy jogfosztottsága nem a kisebbségi viszony századokmúlta létrejöttén, jószánti településen vagy háborús erőszakon, hanem egyedül és kizáróan a kisebbség nemzeti öntudatán és akaratán, ennek bevállásán alapul. Egyedül a kisebbségi személy és a belőlük álló kisebbségi csoport tudja és akarhatja, hogy önálló, faji kisebbséget alkot és hogy kisebbségi jogait, kezdve az egyenjogúságon és végezve az irredentizmuson, milyen határok között akarja érvényesíteni?

A másik oldalon viszont nem a történeti jog és nem a kisebbségi eredet, hanem az államraison és a jó politika szempontja lehet csak döntő arra nézve, hogy egy állam egy faji csoportot kisebbségnek tekintsen-e vagy sem s koncesszióiban milyen messze menjen? Ez a jó vagy rossz nemzetiségi politika kérdése és kritériuma: egy állam nemzetiségi politikája állhat abból, hogy bezárja a kisebbségi iskolákat és eltiltja a kisebbségi nyelv használatát, vagy beleegyezhetik az önrendelkezési jognak népszavazás útján való gyakorlásába. A porosz politika visszavonta az északschleswigieknek biztosított népszavazást, a dánok 1919-ben egy talpalatnyi földet sem akartak elfogadni a békekonferenciától, amelyen nem a népakarat döntött a lakosság hovatarozandóságá felett.

Voltak államok és államférfiak, akik az előbbi politikát tartották helyesnek s lehet, hogy az felelt meg koruk irányzatának. Minekünk száz okunk van, hogy az legyen a hitünk, hogy egyedül az egyén meggyőződésére és vágyaira támaszkodó kisebbségi politika lehet jó politika s történeti múlt és faji eredet kutatása, névanalízis és meghamisított népszámlálás mellett a kisebbség tönkremegy.

Az állam kisebbségi politikájának szempontjából a kisebbségnek csak egy szempontból való osztályozásának van értelme: határmenti,

Grenzminderheitnak, és sorsrendelte kisebbségnek, Schicksalsminderheitnak. Egyik, amelyik elszakadva anyaállamtól, attól nemcsak időben, hanem térben is oly távol van, hogy sors rendelése folytán azzal soha újra össze nem forrhat. A másik, a határmenti kisebbség, amelyik anyaállamának határa mentén lakik s attól legtöbbször egy papírrongy választotta el. Nagy kérdés, hogy a kettővel szemben hasonló vagy különböző bánásmód-e a jó kisebbségi politika?

A TIZENKILENCEDIK SZÁZAD NEMZETISÉGI POLITIKÁJÁT az európai államokban ingadozás, erőszak, engedékenység vagy pakálás, nemtörődés vagy passzivitás jellemezte. Eredmény nem volt sehol, a nemzetiségi kérdés megoldást nem talált, ájtott a huszadik századba s a világháború nyomában megoldást követelt. Győzött az antant s az elnyomott nemzetiségek felszabadításának ürügye alatt a győzők feldarabolták Kelet-Európát. De ha győztek volna a központi hatalmak, vajjon maradhatott volna a lengyel, az ukrán, a cseh, tót, román s maradt volna a breton és ír kérdés ügy, amint volt a háború előtt? Ha ma „retrospektive“ nézünk vissza Európa kisebbségi politikájára, melyik államéra mondhatjuk, hogy az jó és eredménnyel biztató lett volna?

Vannak, akik ezt őszintén bevallották.

A Schleswig-Holsteiner Bund kisebbségi bizottságának 1925 februári emlékirata bevezetésében ezt írja:

„A világháború előtt nálunk (Németországban), mint általában, alig jött valakinek az a gondolata, hogy nemzetiség az állampolgároknak abba a csoportjába tartozói számára jogok forrása lehet. A kisebbségeknek saját nemzeti jellegük megővésére irányuló tevékenységét inkább irredenta mozgalmaknak tekintették, amelyeket az állam biztonsága érdekében elfojtani igyekeztek. Az ilyen, az idegen nemzetiséget, mint önálló tényezőt ignoráló politika célja — mint Poroszországban is — vagy a kisebbségnek az állam többségi népébe való beolvasztására, vagy azoknak az elemeknek a megsemmisítésére irányult, akik nemzetiségük feláldozását megtagadták. A porosz politikának e téren klasszikus példája az Északschleswig számára 1888-ban kiadott iskola-rendelet.

E politika helytelensége ma már nyilvánvaló.“

Mi, magyarok, hála Istennek, nem kell hogy Köller-politika vagy lengyel telepítés miatt szégyenkezzünk. De azért mondhatjuk-e, hogy nemzetiségi politikánk helyes és céltudatos volt és államférfiaink a jövőbe láttak? S ha mi mondjuk is, nem mondták és mondják százszor mások, hogy a magyar nemzetiségi politika elmagyarosító és elnemzetietlenítő volt? S erre nem elég a tagadás s nem felelet az „én nézetem“.

A múltban azt mondtuk, hogy az úgynevezett nemzetiségi rágalmak felett állunk s nem törődünk velük. A Memorandumra senki sem felelt: szerzőit becsukták; a „Replikával“ s az abból kinőtt francia kötetten senki sem törődött s Popovici Aurélt is becsuktuk volna, ha kezünkbe kerül; Scotus Viator sorra írta könyveit, azokra senki sem válaszolt komolyan.

Miért?

A Memorandumot emlegetve, eszembe jut a „Supplex Libellus Valachorum“. Erdélyi románok memoranduma volt az is, pana-

szokkal tele; a császárhoz küldték azt is 1790-ben és Bécsből az erdélyi diéta elé került. A diéta azt válaszolta, hogy a panaszkodás alaptalan, az oláhság helyzete olyan, amilyen kell, hogy legyen az idők és az Approbata Constitutiók szelleme szerint s megfelel a három elismert nemzet és négy recepta religio által teremtett közjogi helyzetnek. „Polgári jussal való élhetés elenyészett az oláh nemzetre nézve“, tódították a szászok.

De azóta eltelt sok esztendő s a nemzetiségi kérdésnek ezt a megnyilvánulását mi, erdélyiek, más szemmel nézzük ma, mint nézték a diétán ülő őseink másfél századdal ezelőtt. Jancsó Benedek ezt írja:

„Eszébe sem jutott (a rendeknek), hogy az oláhok által támasztott követeléseket miként kellene az állam érdekében olyan módon leszerelni, hogy azoknak okai eltávolíttassanak. Megelégedtek azzal, hogy e követeléseket, mint az ország alkotmányával ellenkező valamit teljesen figyelmen kívül hagyják és olyan de jure nem létező dolgoknak tekintsék, melyekkel még foglalkozni sem szükséges, — ahelyett, hogy eszközket valami olyan pozitív eszközök kitalálásával fárasztották volna, amelyekkel elejét vehették volna annak, hogy ez a kérelem az idők folytán ne legyen valahogyan az erdélyi románság politikai evangéliuma és kátéja.“

Jancsó Benedek e sorait kommentálva, Gyárfás Elemér, az erdélyi magyarság egyik mai vezére, egyike azoknak, „akik ma, másfél századdal később, sziszifusi küzdelmet folytatnak a nemzeti autonómiáért, melynek jogosságát a hatalom ma éppoly kevésbé hajlandó elismerni“, mint hajdan az erdélyi rendek az oláhokét, — ma azt írja, hogy a „Supplex Libellus mérföldjelző Erdély történetében s első megtestesítője az anyanyelv nagy jogainak s a nemzeti autonómia hatalmas gondolatának“. A százötven esztendőös Libellust mi, erdélyi elnyomott kisebbség, más szemmel nézzük ma, mint nézte akkor a hatalomban ülő magyar, székely és szász náció. Ma látjuk, hogy a megfakult Libellus az anyanyelvnek ugyanazt a jogát, a nemzetnek ugyanazt az autonómiáját követelte, amit követel ma magyar és székely s a mai román kormány „éppen olyan kevésbé hajlandó a magyarság nemzeti autonómiáját elismerni“, mint hajdan a diéta. Ki mondja már ma, hogy a rendek politikája, akik, mint Gyárfás Elemér írja, tovább folytatva Jancsó Benedek kritikáját, „nem tudták átérteni, magukévá tenni és gyakorlatban megvalósítani a Supplex Libellusban lefektetett nagy gondolatokat“, — ki mondja ma, hogy az a politika jó és előrelátó volt?

AZÓTA NAGYON SOK IDŐ TELT EL; a nemzetiségek sokat supplikáltak s rendek és képviselőház nemzetiségi kérdésben sok mindent határoztak. A Libellus kora és a mai idők viszonya sem nekem jutott először eszembe. »Mikor még a rendi alkotmány állt fenn, mikor Erdély három nemzetre volt tagolva s a román fej mint negyedik nemzet nem érvényesülhetett, akkor a küzdelem az egyenjogúságért való küzdelem volt, ami emberileg nagyon érthető“. Tisza István mondta ezt 1914-ben. De ma, — folytatta, beleélve magát a napi politikába, — „ma a küzdelem nem a hiányzó egyenjogúságért foly, mert az megvan, hanem a jogokért, melyek nem fémek meg az egységes magyar állam nemzeti jellegével“.

1914 óta ismét sok idő telt el, talán több, mint 1790 óta. Ahol 1914-ben „nemzeti jellegű, egységes magyar állam” volt, ott ma a román alkotmány szerint „a román királyság egységes és oszthatatlan nemzeti állama” van s az alkotmány ötödik szakasza szerint magyar és székely élvez „minden jogot és szabadságot, mit törvény biztosít”. S mégis, ők azt hiszik, hogy küzdelmük „a hiányzó egyenjogúságért folyik”.

1914-ben Tisza István mondta a nemzetiségi törvényről a képviselőházban: „Ha mi azt a törvényt nem tartjuk végrehajthatónak, mondjuk meg, de ne állítsuk, hogy végrehajtsuk... Nem látok semmi szégyelnivalót”, folytatta, „ha azt mondjuk, hogy a magyar nemzet ez előtt fél századdal meghozta azt a törvényt, de azok a várakozások, amelyeket hozzá fűzött, nem váltak be”.

Az a nemzetiségi törvény ma a román Erdélyben van érvényben! De ne kérdezzük, hogy ők mért nem hajtják azt végre.

FURCSÁN MEGVÁLTOZTAK AZ IDŐK s amit régen annyian jónak láttak, az a mai nap nyomorúságává vált.

De tulajdonképpen mire való a múltba nézés, mire való a magamegelégedés vagy az önvád! Miféle célt szolgál a magyar állam háborúelőtti nemzetiségi és a háborúutáni utódállamok kisebbségi politikájának az összehasonlítása? micsoda kézzel megfogható eredménye lesz annak, ha bebizonyítottuk, hogy a magyar nemzetiségi politika jó, vagy legalább is jobb volt, mint a mai cseh vagy román kisebbségi politika? Összehasonlítható-e egyáltalában a kettő egymással?

A világháború előtt a nemzeti és felekezeti kisebbségek ügye — kivéve a berlini szerződésbe foglalt balkáni országokat, — minden állam belügye volt. Dominált a „porosz álláspont”: idegen nyelvű polgárok is tagjai az államnak s nem befolyásolják az állam egységét; az állam elnézheti a más nemzetiségű néposztályok sajátosságait, amíg az nem veszélyezteti az állam egységét; mértéke ennek egyfelől a kisebbség lojálisága, másfelől az állami egység. A nemzetiségi helyzet törvényes szabályozására nincs szükség; rendezése a közigazgatás hatáskörébe tartozik.

Ez az irányzat uralkodott Németországban és másutt. Nekünk volt nemzetiségi törvényünk, de könnyű szívvel sutba dobtuk s a nemzetiségi kérdést kezelte közigazgatási hatóság és bíróság, szolgabíró és ügyész; kezeltük úgy, mint a többi európai állam, kontroll és felelősség nélkül. Mikor 1883-ban a „Schulverein” az erdélyi szászok dolgába elegyedett, Bismarck a budapesti német főkonzul útján izente, hogy »bár sajnálattal látja, hogy a német elem milyen helyzetbe került Magyarországon, azzal éppen oly kevéssé törődik, mint az oroszországi kelettengeri provinciák németiségével”.

Ma másképpen van, legalább is közép- és keleti Európát illetően.

A békekonferencia védelmébe vette — hogy milyen eredménnyel, arról ne beszéljünk — a nemzeti kisebbségeket: jogokat stipulált és jogorvoslatot szervezett számukra s mindkettőt nemzetközi garancia alá helyezte. Mi és az utódállamok kötelesek vagyunk a vállalt köte-

lezettségek keretén belül bánni a kisebbségekkel. De e kötelezettségnek semmi köze a múlthoz. Hogy Magyarország jól vagy rosszul bánt a nemzetiségekkel, hogy elnyomta vagy sem, annak éppen olyan kevés befolyása lehet Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia kisebbségi politikájára, mint annak, hogy Magyarország magánjoga milyen jogsegélyt nyújtott egy román vagy tót nemzetiségű állampolgárnak egy szerződészegés esetében. Az utódállamok kötelesek nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségeiknek megfelelően bánni a kisebbségekkel és elnyomásuknál nem hivatkozhatnak arra, hogy a magyarországi nemzetiségek rossz bánásban részesültek.

Nagy tévedés, hogy a népszövetségi ligák uniója belement annak a kérdésnek a tárgyalásába, hogy vajjon a régi magyar, vagy a máj román közoktatási politika volt-e igazságosabb? A kettőnek semmi köze egymáshoz. Ha mi sohasem adtunk volna állami szubvenciót a román felekezeti iskoláknak, a román állam akkor is köteles adni a magyar kisebbségi iskoláknak; ha mi magyarrá tettük volna az egész kisebbségi oktatást, a román kormány akkor sem tehetné a hasonlót, mert nemzetközi szerződés kötelezi, vagy tiltja, hogy mit tegyen, vagy mit ne tehesen. A román kisebbségi politika alapja nem a múlt és jelen összehasonlításán, nem bosszúálláson, hanem nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségeken nyugszik.¹

A HÁBORÚELŐTTI MAGYAR NEMZETISÉGI POLITIKA a történetírás és nem a napipolitika dolga.

Természetesen elkerülhetetlen, hogy az utódállamok sajtója és politikusai vissza-vissza ne térjenek reá és túlozva és elferdítve, propaganda céljából, vagy saját kisebbségi politikájuk igazolására fel ne használják. A román közoktatási törvények tárgyalása alkalmával Angelescu részletesen és éppen olyan mértékben meghamisítva, hivatkozott Apponyi iskolapolitikájára. Helyes volt, hogy Barabás Endre a külügyi társaságban szembeszállt vele és kimutatta hamisításait.

De reánk nézve a mi nemzetiségi politikánk egy elhagyott hadállás, amelyből mi kivonultunk s amit a világháború és a békekonferencia betemetett. Ami a romok alatt van, azt kiásni a historikus dolga. Ha Jancsó Benedek halála után akadna még hivatott, hogy a mi nemzetiségi politikánk történetét megírja, a történeti tudás szempontjából megtehetné. De értéket csak egy komolyan és objektíven végzett munka képezne, csak olyan tenne szolgálatot a mi ügyünknek, az elszakított kisebbségek ügyének.

SZÁSZ ZSOMBOR

¹ Nem lévén a népszövetségi ligák uniójának tagja, nem ismerem a kulissza mögötti titkait, de attól félek, hogy e kérdést a román delegáció azért vetette a tárgyalásba, hogy elterelje a román kormányzat bűnéről a figyelmet, őszintén megvallva, nem is tudom, hogy egy olyan testület, mint az unió, hogyan találja magát kompetensnek arra, hogy egy olyan történeti kérdésben, mint a régi magyar nemzetiségi politika, amely legfeljebb egy történelmi kongresszus elé való, ítéletet mondjon?